Kerk en Theologie 72,2 (2022), 203-205

Aurelius Augustinus, *De weg komt naar u toe: Preken over teksten uit het Johannesevangelie* [*Sermones de scripturis 117-147A + 368*]. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Joke Gehlen-Springorum, Vincent Hunink, Hans van Reisen en Annemarie Six-Wienen, Budel, Damon 2007, 362 pp., € 37,90, 9789055737673

Aurelius Augustinus, *Geef mij te drinken: Verhandelingen 1-23 over het Johannesevangelie* [*In Iohannis euangelium tractatus*]. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Hans Tevel en Hans van Reisen, Budel, Damon 2010, 478 pp., € 49,90, 9789055739745

Aurelius Augustinus, *Brood om van te leven: Verhandelingen 24-54 over het Johannesevangelie* [*In Iohannis euangelium tractatus*]. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Hans Tevel en Hans van Reisen, Eindhoven, Damon 2017, 487 pp., € 49,90, 9789463401012

Aurelius Augustinus, *De laatste visvangst: Verhandelingen 55-124 over het Johannesevangelie* [*In Iohannis euangelium tractatus*]. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Hans Tevel en Hans van Reisen, Eindhoven, Damon 2021, 499 pp., € 39,90, 9789463403078

Riemer Roukema

Aurelius Augustinus had een hoge achting voor het evangelie van Johannes. Vaak heeft hij erover gepreekt of anderszins het aangehaald en uitgelegd. Vorig jaar is het laatste van vier fraai gebonden delen met al zijn overgeleverde preken en verhandelingen over het vierde evangelie in een Nederlandse vertaling uitgekomen. De eerste band bevat de verzameling van 43 door stenografen

vastgelegde preken (*sermones*) die Augustinus heeft gehouden in kerkdiensten met eucharistievieringen in verschillende steden. Verscheidene hiervan zijn pas enkele decennia geleden of eerder in de twintigste eeuw teruggevonden. De lengte van de preken varieert in deze uitgave van ruim twee tot zestien bladzijden (afgezien van een kort fragment van één preek). De inleiding, de vertaling en de zorg voor hedendaags, goed leesbaar Nederlands waren teamwerk dat tot een mooi resultaat heeft geleid. Behalve deze losse preken zijn er van Augustinus 124 'verhandelingen' (*tractatus*) over het complete evangelie van Johannes overgeleverd. Jarenlang zijn een classicus en een theoloog – beiden genoemd naar de naamgever van het evangelie – bezig geweest om deze teksten in het Nederlands beschikbaar te stellen. Deze 'verhandelingen' bestaan ook uit preken, die echter veelal niet voorafgaande aan een eucharistieviering in de ochtend zijn gehouden, maar in andere bijeenkomsten, deels als Bijbellezingen voor een breed publiek. De eerste twee banden bevatten 54 korte tot vrij lange uiteenzettingen over Joh. 1-12; enkele beslaan zelfs 24 bladzijden. Het laatst uitgekomen deel heeft een ander karakter. Het bevat 69 beknopte preekachtige uiteenzettingen over Joh. 13-21. Omdat Augustinus het verzoek had gekregen zijn serie verhandelingen over dit evangelie te voltooien, heeft hij over de dan nog niet besproken hoofdstukken korte preken gedicteerd zodat collega's die konden gebruiken. De meeste beslaan vier tot zes bladzijden in deze vertaling. Ook de drie banden met 'verhandelingen' over het evangelie van Johannes zijn vertaald in soepel, goed leesbaar Nederlands, met de bedoeling dat ze zelfs kunnen worden voorgelezen. Lange, soms moeilijke Latijnse zinnen zijn opgeknipt, al betekent dit niet dat *al* Augustinus' uiteenzettingen gemakkelijk zijn; maar doorgaans laat hij zich in deze vertalingen heel toegankelijk lezen. De uitvoerige inleidingen helpen bovendien bij het verstaan van de vertaalde beschouwingen.

Tot zover enkele formele kenmerken van deze banden. De inhoud bevestigt dat Augustinus een begaafd prediker was die diep in de Bijbelteksten doordrong en deze sprankelend met het leven van zijn hoorders wist te verbinden. Gezien de eigen aard van het evangelie van Johannes verbaast het niet dat hij regelmatig wijst op Jezus' hoge identiteit als Christus, Zoon van God, zelf ook God, en Verlosser. Soms verwijst hij expliciet naar het katholieke geloof zoals dat door concilies is geformuleerd. Ook verklaart hij waarom afwijkende gemeenschappen en hun opvattingen in strijd met het evangelie en dus ketters zijn. Met zulke geloofsmatige, wil men dogmatische, uiteenzettingen wil Augustinus zijn gehoor in rechtgelovige banen houden of leiden. Er is uiteraard veel dat in deze preken en verhandelingen opvalt. De volgende voorbeelden zijn ontleend aan het laatst verschenen deel. Frappant is dat Augustinus al zei dat 'we' (de christenen) God voortdurend zoeken en dat er aan die zoektocht nooit een einde zal komen. Even steekt in hem de Platonist (of de Manicheeër die hij ooit was?) de kop op wanneer hij Jezus' woorden, 'zoals ik jullie heb liefgehad' (Joh. 13:34) in die zin verklaart dat Jezus niets anders liefhad dan God in ons. Maar direct corrigeert hij zichzelf en voegt hij toe dat wij God niet al in ons hadden maar dat het de bedoeling was dat wij God in ons zouden hebben. Hij bestrijdt de opvatting dat onder de vele kamers in het huis van de Vader (Joh. 14:2) er ook een plaats voor ongedoopte kinderen zou zijn, evenwel buiten het koninkrijk der hemelen. Hiermee is Augustinus het niet eens omdat het huis van de Vader hoort bij het hemelse koninkrijk. Over het lot van ongedoopte kinderen zegt hij dan echter niets meer, hoogstwaarschijnlijk omdat zijn visie zijn gehoor zou doen opschrikken. Soms neemt hij zijn toevlucht tot allegorese. Het riet waarmee (volgens de andere evangeliën trouwens) Jezus aan het kruis een spons met zure wijn aangereikt krijgt (Joh. 19:28-30), zou symbool staan voor de Schrift die zo in vervulling ging. De zure wijn waren de joden, 'een ontaard product van de goede wijn van de aartsvaders en profeten'. Augustinus suggereert dat Maria van Magdala in de tuin van Jezus' graf (Joh. 20:11-17) de kerk uit de niet-joodse volkeren symboliseert. Helaas bevatten deze preken soms opmerkingen die eeuwen nadien als antisemitisch worden beschouwd. Evenals andere christelijke en pagane auteurs van die eeuwen was Augustinus blind voor de mogelijke gevolgen van zijn kwetsende interpretaties. Overigens betrekt hij Jezus' kritiek op zijn joodse volksgenoten ook op lakse christenen, maar dat wordt eeuwen later niet zo hoog opgenomen.

De vier banden zijn voorzien van verklarende voetnoten, van gedetailleerde verwijzingen naar Bijbelplaatsen en van registers hierop. Op de uitvoering is vrijwel niets aan te merken; op Augustinus' verklaringen van dit evangelie soms wel, maar dat is iets voor een ander chapiter.